
СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 332:33

СТАН ЗЕМЕЛЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОСТРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД

ТЕРЕМЕЦЬ Л.А.,
аспірант*

Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

Розглянуто структуру земельного фонду Чернігівської області, досліджено і проаналізовано якісний стан земель регіону.

Ключові слова: структура земельного фонду, якісний стан земель, використання земель.

Постановка проблеми. Земля — основа існування людства, природне середовище, яке його оточує, та засіб задоволення потреб останнього. Значення землі залежить від мети її використання й різниться ступенем важливості в різних галузях. Особливу роль вона відіграє у сільському господарстві, де є предметом і засобом праці.

Проблема раціонального використання земель завжди була актуальною. А в світлі нинішніх кардинальних змін, що відбуваються у земельних відносинах, ефективність використання земель стає ще більш важливою. Питання збереження та підвищення родючості земель, їх раціональне використання мають бути пріоритетними напрямками досліджень як науковців, так і практиків.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Різним аспектам використання земель присвячено праці сучасних учених, таких як В.Г.Андрійчук, В.Я.Месель-Веселяк, Л.Я.Новаковський, П.Т.Саблук, А.М.Третьяк, М.М.Федоров, М.А.Хвесик та ін.

Мета статті — вивчити й проаналізувати кількісний і якісний стан земель Чернігівської області.

Виклад основного матеріалу. Щоб оцінити стан земель Чернігівщини проаналізуємо структуру земельного фонду в цілому, розподіл земель за цільовим призначенням (категоріями та видами угідь), якісний склад сільськогосподарських угідь.

Чернігівська область знаходиться на півночі України. Вона розташована в поліській (дві третини території) й степовій (одна третина) зонах. За даними Головного управління Держземагентства в Чернігівській області, земельний фонд станом на 01.01.2013 року становив 3190,3 тис. га.

Нормативним документом, який регулює земельні відносини, ґрунтуючись на принципах раціонального землекористування, збереження і

* Науковий керівник д-р екон. наук, доц. Л.М.Бойко.

© Теремець Л.А., 2014.

відтворення ґрунтів, рівноправного розвитку різних форм власності на землю, є Земельний кодекс України. В документі за цільовим призначенням виділено дев'ять категорій земель: землі сільськогосподарського призначення, житлової й громадської забудови, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, землі водного фонду, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Господарювання на землі пов'язано з використанням угідь — земельних ділянок, що використовуються для певних господарських цілей, характеризуються певними природними властивостями й ознаками. Згідно з класифікацією земельних угідь виділяють землі сільськогосподарського призначення, ліси та лісовкриті площі, забудовані землі, відкриті заболочені, сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом і землі без рослинного покриву, води.

Серед названих категорій земель чи не найважливіше значення для економіки країни мають землі, які надаються для виробництва сільськогосподарської продукції або здійснення сільськогосподарської діяльності. До цієї категорії земель належать сільськогосподарські вгіддя, що включають рілля, сіножаті й пасовища, багаторічні насадження, перелоги та несільськогосподарські вгіддя (рис.).

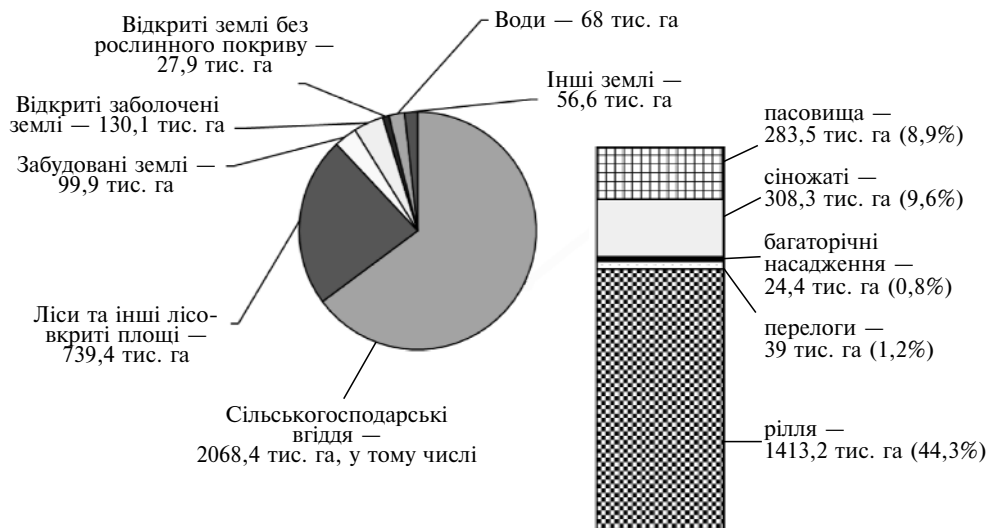

Рис. Структура земельного фонду Чернігівської області станом на 01.01.2013 року

При аналізі земельного фонду вченими рекомендується всебічно розглянути використання земель за рядом показників (табл. 1).

Оскільки сільське господарство є одним із головних чинників антропогенного навантаження на земельні ресурси області, екологічна стійкість земельних ресурсів характеризуватиметься рівнем сільськогосподарської освоєності та розораності земель (табл. 2), що, на думку науковців, дає змогу виділити три групи ступеня використання земель.

Аналіз показників за останнє десятиріччя підтверджує те, що за рівнем сільськогосподарської освоєності Чернігівська область належить до другої групи. Це свідчить про інтенсивне використання землі в сільському

1. Динаміка ступеня використання земель у Чернігівській області *

Показник	Рік, %				
	2000	2005	2010	2013	2013 до 2000 (+/-)
<i>Питома вага у загальній земельній площі</i>					
Сільськогосподарські угіддя (сільськогосподарська освоєність земельного фонду)	66,0	65,9	64,9	64,8	-1,2
Рілля (розораність земель)	42,0	43,0	44,0	44,3	2,3
Ліси (лісистість земельного фонду)	22,3	22,4	23,1	23,2	0,9
<i>Питома вага у загальній площі сільськогосподарських угідь</i>					
Рілля (розораність сільськогосподарських угідь)	63,6	65,3	67,9	68,3	4,7
Перелоги	5,2	3,9	2,3	1,9	-3,3
Багаторічні насадження	1,2	1,2	1,2	1,2	0
Сіножаті та пасовища	29,8	29,7	28,6	28,6	-1,2

* Показники розраховано за джерелом [4] та за даними Головного управління статистики у Чернігівській області.

2. Нормативи екологічної стійкості земель у Чернігівській області *

Показник	Норматив, %	
Сільськогосподарська освоєність	Перша група	Менше 60%
	Друга група	В межах 61–80%
	Третя група	Більше 80%
Розораність сільськогосподарських угідь	Сприятлива	Менше 25%
	Умовно сприятлива	25–60%
	Несприятлива	60–80%

* Дані наведено за джерелом [3].

господарстві. Розораність сільськогосподарських угідь також дуже висока. Та цей показник не є винятком для країни у цілому. Україна — держава, в якій вказаний показник найвищий у Європі (Німеччина — 32,7%; Франція — 33,1; Білорусь — 29,4; Австрія — 16,9%). Така надмірна сільськогосподарська освоєність і розораність земель, недотримання оптимального співвідношення площ угідь стали причиною розвитку ерозійних процесів.

Рациональне природокористування виражається через екологічно та економічно обґрунтовану організацію території. Тому також важливо оцінити структуру земельного фонду шляхом аналізу співвідношення площ земель. Воно повинне відповідати нормам, установленим з урахуванням місцевих ґрунтово-кліматичних умов і вирощуваної продукції, що сприятиме зростанню продуктивності земель регіону.

Питання оптимізації структури земель були предметом досліджень таких учених, як В.В.Докучаєв, А.А.Молчанов, Ю.А.Махортов, а також науковців ННЦ “Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. А.Н.Соколовського” та ННЦ “Інститут землеробства”. Розглянемо відповідність фактичного співвідношення угідь згідно з різними підходами вчених стосовно норми та граничнодопустимих параметрів (табл. 3).

**3. Фактичне співвідношення угідь у Чернігівській області
за нормами та граничнодопустимими параметрами**

Автор	Показник	Норма	Фактичне співвідношення угідь
Й.В.Гриб [2]	Оптимальне співвідношення ріллі, природних кормових, лісових та водних угідь	30 : 30 : 20 : 20	44,3 : 20 : : 23,2 : 2,1
Ю.А.Махортов [5]	Оптимальне співвідношення земельних угідь Полісся	Рілля — 40—50% до сільськогосподарських угідь Природні кормові вгіддя — 45—50% до сільськогосподарських угідь Ліси — 36—37% до загальної площі	68,3 28,6 23,2
О.О.Молчанов [6]	Оптимальна кількість лісів і лісистість території Полісся	20—40%	23,2
С.Ю.Булигін, А.В.Барвінський, А.О.Ачасова [1]	Показник стійкості: площа умовно стабільних угідь/ площа ріллі (умовно стабільні вгіддя — сіножаті, пасовища, ліси)	> 1 — стійкі вгіддя; 0,7—1 — умовно стійкі; 0,6—0,7 — середньостійкі; 0,3—0,6 — слабостійкі; < 0,3 — нестійкі	0,94
С.П.Погурельський, А.Г.Мартин [8]	Питома вага ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ у межах Поліської Лівобережної природно-сільськогосподарської провінції	Рілля — 60,75—67,15% Багаторічні насадження — 1,27—1,4% Сіножаті — 17,31—19,14% Пасовища — 14,23—15,73%	44,3 0,8 9,6 8,9
І.Д.Примак, В.А.Мазур [3]	Модифікована шкала оцінки стану земель території: частка ріллі/ частка екологічно стабілізуючих угідь	Оптимальний екологічний стан — <20/>80 Задовільний — 20—37/63—80 Критичний — 37—54/46—63 Кризовий — 54—70/30—46 Катастрофічний — >70/<30	44,3/47,9

Порівняння оптимального співвідношення площ земель у межах області за різними підходами вчених свідчить про незадовільну структуру земельного фонду і необхідність зміни співвідношення між природними й антропогенними ландшафтами.

Характеризуючи якість земель регіону, слід зазначити, що Чернігівщина знаходиться в двох фізико-географічних зонах, що зумовило складний ґрунтовий покрив. Основні типи ґрунтів орних земель області: дерново-підзолисті, які становлять близько 31% орних земель; чорноземи типові, лучно-чорноземні й чорноземно-лучні (близько 35%); ясно-сірі та сірі опідзолені (16%), темно-сірі й чорноземи опідзолені (14%); дернові та інші типи ґрунтів (4%). Ґрунти кожного типу різняться складом і фізико-хімічними показниками (табл. 4).

4. Фізико-хімічні показники ґрунтів Чернігівської області (у середньому)*

Показник	Ґрунти			
	дерново-підзолисті	ясно-сірі й сірі опідзолені, дернові	темно-сірі та чорноземи опідзолені	чорноземи типові, лучно-чорноземні й чорноземно-лучні
Вміст:				
гумусу, %	1,4	1,75	2,47	3,13
обмінного кальцію, мг-екв/100 г ґрунту	3,65	5,33	8,4	10,6
обмінного магнію, мг-екв/100 г ґрунту	0,63	1,05	1,7	2,2
обмінного калію, мг/кг ґрунту	112,5	107,5	105,5	95,5
рухомих форм фосфору, мг/кг ґрунту	125,5	148	140	133
Кислотність	1,7	1,8	2,2	2,1

* Дані наведено за джерелом [7].

Так, найпоширеніші на Поліссі дерново-підзолисті ґрунти, які є найменш родючими серед ґрунтів досліджуваного району. Дещо кращі сірі лісові та дернові ґрунти, темно-сірі й чорноземи опідзолені. Найродючіші — чорноземи та лучні, ґрунти, що займають найбільшу площу орних земель області. Для них характерні нейтральна реакція ґрунтового розчину (рН 5,8—6,2), підвищений вміст обмінного кальцію (9,16—12,28 мг-екв/100 г ґрунту) та магнію (1,69—3,7 мг-екв/100 г ґрунту), підвищена забезпеченість рухомими формами фосфору та калієм — відповідно 122—144 і 91—100 мг/кг ґрунту. В таких ґрунтах міститься 2,68—3,69% гумусу.

За результатами оцінки якості земель, Державна установа “Чернігівський обласний державний проектно-технологічний центр охорони родючості ґрунтів і якості продукції” (далі — ДУ “Чернігівський центр “Облдержродючість”) рекомендує об’єднати ґрунти області в три групи (табл. 5).

До першої групи віднесено ґрунти Бахмацького, Варвинського, Прилуцького, Срібнянського й Талалаївського районів. Центральні райони області характеризуються наявністю орних земель середньої якості, а північні та західні — низької.

Екстенсивне ведення землеробства останніми роками знижує вірогідність збереження родючості ґрунтів. Так, дослідження показують, що вона невпинно знижується, що проявляється у зменшенні в ґрунтах

5. Групування орних земель Чернігівської області за оцінкою їхньої якості *

Групи орних ґрунтів області	Бальна оцінка орних земель	Забезпечення врожайності зернових без унесення добрив, ц/га	Обстежена площа — 944,6 тис. га, у тому числі за групами	
			тис. га	%
Землі високої якості	51—60	26—30	92,2	10
Землі середньої якості	41—50	18—23	518,3	55
Малопродуктивні землі	31—40	10—14	334,1	35

* За даними ДУ “Чернігівський центр “Облдержродючість”.

кількості поживних речовин, підвищенні кислотності, погіршенні фізико-хімічних показників та ін.

Вміст гумусу — основний показник родючості ґрунтів. За даними ДУ Чернігівський центр “Облдержродючість” 62% земель (500 тис. га) області мають від’ємний баланс гумусу. На цих ґрунтах кожні п’ять років втрати гумусу становлять 0,05%. Однією з причин є відсутність компенсації виносу поживних речовин за рахунок внесення науково обґрунтованих норм мінеральних і органічних добрив. Найгірші показники щодо забезпеченості ґрунтів рухомим калієм (низький вміст на 52—62% площі), фосфором (дефіцит на 91—97% площі) у Городнянському, Корюківському й Сосницькому районах.

Зменшення внесення мінеральних та органічних добрив зумовлене погіршенням економічного стану сільськогосподарських підприємств і значним скороченням кількості поголів’я худоби. Допоміжним варіантом тут буде сидерація.

Результати останніх агрохімічних досліджень свідчать про тенденцію не тільки до зниження родючості ґрунтів, але й до збільшення площі кислих ґрунтів (табл. 6).

Стойка тенденція до зростання підкислення ґрунтів залишається головною проблемою впродовж останнього десятиріччя. За останні п’ять років площа кислих ґрунтів збільшилася на 5% і нині становить 56%. Найгірша ситуація на півночі області — в Городнянському, Коропському, Новгород-Сіверському, Семенівському, Сосницькому та Щорському районах, — де на кислі ґрунти припадає 71—85% орних земель. Цю проблему

6. Кислотність ґрунтів орних земель Чернігівської області *

Площі ґрунтів за реакцією ґрунтового розчину		Роки обстеження					
		1981—1985	1986—1990	1991—1995	1996—2000	2001—2005	2006—2010
Обстежена площа	тис. га	1412,2	1404,5	1312,9	1229,2	1025,7	944,6
Усього кислих ґрунтів	тис. га	470,7	533,3	435,6	478,0	504,3	495,1
	%	33	38	33	39	49	52
У тому числі:							
сильнокислі <4,6	тис. га	30,8	43,2	22,7	36,4	42,4	41,6
	%	2	3	2	3	4	4
середньокислі 4,6—5,0	тис. га	118,0	157,1	115,0	142,4	166,0	173,4
	%	8	11	9	12	16	18
слабкокислі 5,1—5,5	тис. га	321,9	333,0	297,9	299,2	295,9	280,1
	%	23	24	22	24	29	30
Близькі до нейтральних 5,6—6,0	тис. га	392,5	304,6	300,2	263,2	202,8	165,5
	%	28	22	23	22	20	17,5
Нейтральні 6,1—7,0	тис. га	422,8	456,1	486,3	421,9	271,0	174,9
	%	30	32	37	34	26	19
Засолені >7,0	тис. га	126,2	110,5	90,8	66,1	47,6	109,1
	%	9	8	7	5	5	12
Середньозважений показник, рН		5,81	5,78	5,85	5,77	5,61	5,58

* За даними ДУ “Чернігівський центр “Облдержродючість”.

могло б розв'язати вапнування ґрунтів. Але останнім часом воно проводиться в дуже малих обсягах, тоді як до 90-х років минулого століття площі вапнування сягали 130 тис. га.

Щодо аналізу радіологічного й токсикологічного стану, то результати моніторингу ґрунту, здійсненого чернігівською філією ДУ “Держґрунтохорона” у 2012 році, показують, що вміст важких металів (мідь, цинк, кадмій і свинець) не перевищує допустимий рівень. Кількість фосфору, калію, кальцію та важких металів в основній рослинницькій продукції також знаходиться у допустимих межах.

Чернігівщина займає п'яте місце в Україні за кількістю меліорованих земель — 300,3 тис. га (299,8 тис. га осушених, 0,5 тис. га зрошуваних), з яких майже 90% становлять сільськогосподарські угіддя (14% сільськогосподарських угідь області). Площі зрошуваних земель за останнє десятиріччя значно зменшилися, що зумовлено відносно сприятливими погодними умовами. Змін у використанні осушених земель немає, оскільки збільшення їхніх площ потребує впровадження заходів щодо відтворення родючості таких земель і відновлення осушувальних систем, тобто значних матеріальних витрат.

Висновки. Виходячи з результатів проведених досліджень, можна констатувати, що Чернігівська область характеризується інтенсивним використанням земель у сільському господарстві й належить до другої групи за екологічною стійкістю; зростанням питомої ваги ріллі в структурі сільськогосподарських угідь поряд зі зменшенням екологічно стабілізуючих; надмірною сільськогосподарською освоєністю та розораністю сільськогосподарських угідь, що підтверджує дестабілізацію ситуації з екологічного погляду. Аналіз фактичних і рекомендованих параметрів співвідношення земельних угідь свідчить про незадовільну структуру земельного фонду (за більшістю параметрів) та необхідність його трансформації. Згідно з оцінкою якості ґрунтів області 55% орних земель віднесено до групи земель середньої якості, встановлено стійку тенденцію до зниження родючості ґрунтів (62% орних земель мають від'ємний баланс гумусу), зростання підкислення ґрунтів (на 5% за п'ять років) та засолення. Все це зумовлює необхідність постійного контролю за станом ґрунтів, їхньою родючістю з метою визначення напрямів підвищення якісних показників.

Список літератури

1. Булигін С.Ю. Оцінка і прогноз якості земель / С.Ю.Булигін, А.В.Барвінський, А.О.Ачасова. — Х. : Харк. нац. аграр. ун-т, 2006. — 262 с.
2. Гриб Й.В. Комплексна оцінка структурно-функціональної організації ландшафтів та елементи управління екосистеми малих річок України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : спец. 06.01.02 “Меліорація, рекультивация та охорона земель” / Й.В.Гриб. — Дніпропетровськ, 1993 — 40 с.
3. Екологічні проблеми землеробства / [І.Д.Примак, Ю.П.Манько, Н.М.Рідей та ін.]. — К. : Центр учб. л-ри, 2010. — 456 с.
4. Ковальчук М.І. Економічний аналіз у сільському господарстві : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / М.І.Ковальчук. — К. : КНЕУ, 2002. — 282 с.
5. Махортов Ю.А. Эколого-экономические проблемы использования земельных угодий : монография / Ю.А.Махортов. — Луганск : Лугань, 1999. — 416 с.
6. Молчанов А.А. Влияние леса на окружающую среду / А.А.Молчанов. — М. : Наука, 1973. — 360 с.
7. Наукові основи агропромислового виробництва Чернігівської області / [І.В.Гриник, А.Г.Бардаков, Ю.О.Бакун та ін.]. — Чернігів : Деснян. правда, 2004. — 344 с.
8. Погурельський С.П. Формування оптимальних співвідношень земельних угідь як основа сталого природокористування/ С.П.Погурельський, А.Г.Мартин // 36. наук. ст. III Всеукр. з'їзду екол. з міжнар. участю. — Вінниця, 2011. — Т.2. — С. 503—505.

Рассмотрена структура земельного фонда Черниговской области, исследовано и проанализировано качественное состояние земель региона.

Ключевые слова: структура земельного фонда, качественное состояние земель, использование земель.

The structure of the land fund of Chernihiv region has been considered and the qualitative state of lands in the region has been studied and analyzed.

Keywords: Structure of land fund, qualitative state of lands, land use.

УДК 332.21(477):313:(045)

ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ*

БУША Д.В.,
аспірант **

Запорізький національний університет

Досліджено мету, завдання і проблеми розвитку земельного кадастру в ринковій економіці. Розглянуто теоретико-методичні питання інформаційного забезпечення Державного земельного кадастру та окреслено перспективи його розвитку.

Ключові слова: земельно-кадастрова інформація, земельний кадастр, електронні дані, інфраструктура ринкової економіки.

Постановка проблеми. Сучасний Державний земельний кадастр України характеризується значною кількістю проблем, пов'язаних із невизначеністю правового статусу земельно-кадастрових відомостей і порядку ведення кадастру, недостатньою достовірністю й повнотою існуючої земельно-кадастрової інформації, майже повною відсутністю реєстраційних даних щодо обмежень у використанні земель, недостатньою автоматизацією та інформатизацією кадастрово-облікових процедур, відсутністю документального статусу електронних кадастрових даних тощо.

На особливу увагу заслуговують організаційно-економічні питання створення і ведення Державного земельного кадастру. Необхідно розв'язати питання взаємозв'язку інформаційного забезпечення кадастру з усіма заінтересованими відомствами й організаціями. Як правило, окремі фрагменти кадастру ведуть різні відомчі служби. Так, Державна реєстраційна служба володіє інформацією про реєстрацію прав на об'єкти нерухомості та земельні ділянки; служби управління архітектури частково володіють топографічною й інженерно-геологічною інформацією; окремі управління, департаменти і відділи місцевих органів влади — питаннями кількості та якості всієї виробничої й соціальної інфраструктури, що знаходиться в їхньому віданні. Така невпорядкованість і відомча децентралізація часто спричиняють дублювання одних і тих же самих робіт кількома організаціями, що призводить до значних матеріальних витрат.

На думку багатьох експертів, сформована в Україні система ведення Державного земельного кадастру містить значні корупційні ризики, які переважно пов'язані з виконанням функцій ведення державного реєстру земель, непрозорістю адміністративних процедур виготовлення і державної реєстрації правостановлюючих документів на земельні ділянки та ін.

* Стаття пропонується для обговорення.

** Науковий керівник д-р екон. наук, проф. Д.І.Бабміндра.

© Буша Д.В., 2014.